

Srna Mandič

Režimi blaginje in vprašanje razvrščanja držav v skupine v razširjeni EU

POVZETEK: Članek obravnava različna razumevanja »režimov (države) blaginje« v sodobnem družboslovju, ki segajo od poenostavljenega in domnevno univerzalnega pojmovanja do bolj reflektirane uporabe, ki priznava različne tipologije režimov blaginje, njihovo pojasnjevalno moč pa kritično preverja. Članek podaja pregled teh pristopov in išče njihove izvorne nastavke v delih Esping-Andersena. Avtorica postavlja tezo, da se sodobni pristopi k tipologiji režimov blaginje razločujejo glede na to, ali so naravnani bolj induktivno ali bolj deduktivno. Zagovarja tezo, da ima v primeru postsocialističnih držav deduktivni pristop, ki izhaja iz idealnotipsko opredeljenih režimov blaginje, številne omejitve in pomanjkljivosti, zato se poteguje za uporabo tudi bolj induktivno naravnanih, enostavnejših analitičnih konceptov.

KLJUČNE BESEDE: režim blaginje, režim države blaginje, tipologija, Evropska unija, postsocialistične države

1 Uvod

Režim blaginje je teoretsko in empiričnoraziskovalno zelo pomembna tema v sodobnem družboslovju. Je uporaben, saj na sintetičen način govori o kompleksnih družbenih sistemih in njihovih učinkih na blaginjo posameznikov; poleg tega je tudi eno najpogostejše uporabljanih izhodišč za razvrščanje držav v skupine in pojasnjevanje razlik med njimi na področju blaginje. Kljub temu dejstvu pa najdemo v sodobnem družboslovju zelo različna pojmovanja in opredelitve režimov blaginje. Segajo od poenostavljenih in posplošenih interpretacij do bolj reflektivnih in kritičnih uporab, ki govorijo o različnih tipologijah režimov blaginje in preverjajo njihovo uporabnost pri pojasnjevanju mednarodnih razlik na različnih področjih življenja (npr. Iacovou in Berthoud 2004).

Osnovno vprašanje, na katerega želimo odgovoriti v tem članku, je, koliko je ta koncept uporaben za analizo blaginje v novih članicah EU, njihovo primerjavo z drugimi državami in za pojasnjevanje teh razlik. Zato podajamo pregled različnih razumevanj tega koncepta in iščemo njihove izvorne nastavke v delih Esping-Andersena.

V literaturi o režimih blaginje se kaže kar nekaj težav in odprtih dilem, četudi je obravnava omejena skoraj izključno na stare članice EU, torej na države s stabilnimi sistemi, z veliko zalogo kumuliranega znanja in številnimi zbirkami primerljivih podatkov. Gre za tri sklope vprašanj, na katere se osredotočamo tudi v članku in jih na-

vajamo v nadaljevanju. Ta vprašanja postajajo še posebej aktualna ob novih članicah EU, saj na evropski zemljevid režimov blaginje še niso zadovoljivo umeščene. Le redki »zahodni« analitiki se ukvarjajo z vprašanjem razvoja blaginjskih sistemov v tem delu Evrope, njihove ugotovitve pa so daleč od enostavnih odgovorov (glej Deacon 2000; Guillen in Palier 2000; Manning 2004; Roberts 2004; Lendvai 2004).

Prvo vprašanje zadeva razumevanje pojma režim blaginje, denimo, ali je *režim blaginje* isto kot *režim države blaginje* in v kakšnem razmerju sta ta dva pojma do *sistema blaginje*? So razlike terminološke ali konceptualne? Ob tem ni možno mimo pionirskega dela Goste Esping-Andersena, čigar delo in dileme so bistveno zaznamovali sodobno razpravo in so tudi v središču naše obravnave.

Drugi sklop obravnava razvrščanje držav v skupine in vprašanja, ki se pri tem odpirajo. Potreba po razvrščanju držav se je z razvojem vse številnejših in obsežnejših blaginjskih podatkovnih baz povečevala in se zaradi majhnega števila enot analize soočala z metodološkimi težavami (Kvist 2003; Castles 2002). Primerjalne študije so praviloma vključevale manj kot trideset držav, torej število, ki je za kvantitativne empirične analize večinoma premajhno, za kvalitativne primerjave pa preveliko. Ta težava je očitna tudi v sedanji razširjeni EU, kjer se število članic približuje številki trideset. Vprašanju, ali petnajst starih članic razvrstiti v tri ali nemara štiri skupine, se pridružuje še vprašanje, kako razvrstiti deset oziroma dvanajst novih članic, ki so v EU vstopile po letu 2004. Spomnimo, da je Esping-Andersen, ustrezno trem režimom blaginje, oblikoval tri skupine držav; natančneje, to je bilo 18 držav OECD, med katerimi so bile Japonska, Nova Zelandija, Kanada in Avstralija, medtem ko je bila južna Evropa predstavljena zelo slabo, srednja oz. vzhodna Evropa pa sploh ne. Tri skupine držav in režimov blaginje je pozneje več avtorjev dopolnilo s četrto, južnoevropsko oz. mediteransko skupino (npr. Allen in dr. 2004; Berthaud in Iacovou 2004; Maitre in dr. 2005), nekateri drugi avtorji (Iacovou 2002; Vogel 2003) pa so izpeljali tri nekoliko drugače definirane skupine.

Tretji sklop zadeva vprašanje pristopa k določanju režimov blaginje in razvrščanju držav v skupine. Skušamo pokazati, da sta možna dva skrajna pristopa: deduktivni, ki iz splošnega sklepa na posamične primere, in induktivni, ki izhaja iz posameznih primerov ter iz njih izpelje splošne značilnosti. Pri obravnavi režimov blaginje pod vplivom Esping-Andersena prevladuje deduktivni pristop, ki v izhodišče postavi abstrakten, idealnotipsko določen režim blaginje, nato pa se v ustrezno skupino držav uvrstijo tiste, za katere se sklepa, da so mu dovolj podobne. Odpira se vprašanje, ali je ta pristop primeren tudi za nove članice, pri katerih je znanja in podatkov razmeroma malo, ter ali ni primeren – morda celo primernejši – induktivni pristop, kot ga je npr. uporabil Vogel (2003) pri tipologiji modelov proizvodnje blaginje.

Zagovarjamo tezo, da je v novih članicah EU pri analizi blaginje uporabnost koncepta režimov blaginje omejena in da bi k razvoju splošnejših znanj o razvoju blaginjskih sistemov v tem delu Evrope lahko veliko prispevali analiza manj kompleksnih celot, kot je režim blaginje, in uporaba induktivnega pristopa, pri katerem razvrstitev v skupine ni vnaprejšnja, ampak je rezultat empirične analize.

2 »Režimi države blaginje« in Esping-Andersen (1990)

Najbolj uveljavljena sodobna tipologija blaginje so režimi države blaginje (*welfare-state regimes*), ki jih je oblikoval Gosta Esping-Andersen v knjigi *Trije svetovi blaginjskega kapitalizma* (1990). Abrahamson (1999), ki je podal celovit pregled, kako se je ideja o režimih države blaginje razvijala od »neopaženih začetkov« prek Titmussa do Esping-Andersena in drugih avtorjev, je za omenjeno Esping-Andersenovo delo dejal, da je dalo zagon »poslu modeliranja blaginje« in »vse od takrat je vsak akademik, ki je pisal o sodobni državi blaginje, omenjal – s pritrjevanjem ali nasprotovanjem – tudi Esping-Andersenovo tripolarno shemo« (Abrahamson 1999: 401). Ob vsesplošnem sklicevanju na Esping-Andersena in številnih razpravah o sami logiki njegovega razlikovanja med režimi države blaginje ter morebitnih razlikah v njegovih razpravah med letoma 1990 in 1999 (npr. Allen in dr. 2004; Powell in Barrientos 2004) pa vseeno ostaja več vprašanj odprtih.

Vprašanje, ki si ga zastavljamo tukaj, je, ali se Esping-Andersenova tipologija nanaša le na *države blaginje* ali na celotne *sisteme blaginje*? Za razliko do *države blaginje* kot sklopa formaliziranih institucij in programov namreč *sistem blaginje* – kot nastopa v sodobnih razpravah o blaginji – poleg države in trga vključuje tudi neformalizirane akterje, kot so družina in socialna omrežja (t. i. *welfare-mix*). Radi bi torej odgovorili na vprašanje, kako je s tem razlikovanjem v izhodiščih Esping-Anderseneve tipologije in tudi pri njeni poznejši uporabi.

Izhodišče Esping-Anderseneve tipologije držav blaginje je bila rastoča vloga države blaginje v drugi polovici prejšnjega stoletja: »/T/isto, kar so bile najprej države čuvaji, države reda in miru, vojaške države ali celo represivni organi totalitarnega režima, so danes institucije, ki se ukvarjajo predvsem s proizvodnjo in razdeljevanjem blaginje« (Esping-Andersen 1990: 1). Pri tem je opozoril na ločevanje med ožjim in širšim razumevanjem države blaginje, sam pa se opredelil za širšega (1990: 2):

Po ožjem razumevanju predstavlja država tradicionalno področje socialnih izboljšav: razdeljevanje dohodka, socialnih storitev ter verjetno omembo stanovanjskega vprašanja. Širše razumevanje pa je vezano na okvir politične ekonomije, težišče zanimanja pa je na širši vlogi države pri vodenju in organizaciji gospodarstva. Po širšem razumevanju predstavljajo vprašanja zaposlovanja, plač in splošnega makroekonomskega usmerjanja nujno sestavino celotnega kompleksa države blaginje. Ta pristop tako opredeljuje svoj predmet kot »kejnezijsko državo blaginje« ali, če želite, kot »blaginjski kapitalizem«.

Esping-Andersenovo razumevanje režimov države blaginje se navezuje na intelektualno tradicijo politične ekonomije in govori o treh političnih ekonomijah države blaginje. Državi je pripisal zelo veliko vlogo in jo videl kot »temeljno institucijo pri gradnji različnih modelov povojnega kapitalizma« (1990: 5). Ključno vprašanje, na katerega je skušal odgovoriti, je bilo, kako različni tipi držav blaginje sistematično učinkujejo na družbeno in ekonomsko ravnanje v razvitem kapitalizmu (1990: 141), ter pri tem izpostavil učinek, ki ga ima država blaginje na stopnjo dekomodifikacije delovne sile, sistem stratifikacije in strukturo moči v družbi. Prav zato, da označi tako široko razumevanje države in njenega daljnosežnega vpliva na družbeni razvoj, je uporabil izraz »režimi države blaginje«:

Kot je običajno uporabljen, je koncept države blaginje preveč ozko povezan s konvencionalnimi politikami socialnih izboljšav. /.../ Kot bomo pokazali, se sodobne razvite družbe grupirajo ne le po tem, kako so oblikovane njihove tradicionalne blaginjske politike, ampak tudi po tem, kakšen je vpliv teh politik na zaposlovanje in sploh na družbeno strukturo. Govoriti o »režimu« torej pomeni izražati dejstvo, da se v odnosu med državo in gospodarstvom sistematično prepletajo pravne in organizacijske značilnosti (Esping-Andersen 1990: 2).

Esping-Andersen je definiral tri režime države blaginje in 17 držav razvrstil v tri temu ustrezne skupine držav. Prva skupina so »liberalne« države blaginje (arhetipski primeri so ZDA, Kanada in Avstralija); tu so ugodnosti skromne, namenjene tistim z najnižjimi dohodki in pogosto stigmatizirane; država podpira trg (pasivno z zagotavljanjem minimuma ali aktivno s subvencioniranjem zasebnih zavarovalniških shem).

Tako so ob minimalni dekomodifikaciji zagotovljene socialne pravice, ustvarjen pa je stratifikacijski red, v katerem je revnim prejemnikom državne pomoči zagotovljena enaka obravnava, večinski populaciji pa tržno diferencirana blaginja; tema dvema deloma družbe tudi ustreza dualizem političnih razredov (Esping-Andersen 1990: 27).

Drugo, »konzervativno« ali »korporatistično« skupino (Avstrija, Francija, Nemčija in Italija) predstavljajo države blaginje, v katerih

je vselej prevladovalo ohranjanje statusnih razlik, zaradi česar so bile socialne pravice vedno pripete na razred in položaj. Tak korporativizem je služil državi kot pripomoček, kot nalašč primeren za to, da nadomesti vlogo trga pri zagotavljanju blaginje; zato je tukaj vloga zasebnega zavarovalništva minimalna. /.../ Tipično je, da korporatistične sisteme oblikuje Cerkev, od tod pa tudi močna orientacija k ohranjanju tradicionalne vloge družine. /.../ Načelo »subsidiarnosti« poudarja, da bo država intervenirala šele, ko bo družina izčrpala svojo zmožnost dajanja podpore (Esping-Andersen 1990: 27).

Tretjo, »socialdemokratsko« skupino tvorijo nordijske države; v njih načelo univerzalizma in socialnih pravic seže tudi do srednjega razreda, glavna gonilna sila socialnih reform pa je socialna demokracija.

Namesto da bi pristajali na dualizem med državo in trgov, med delavskim razredom in srednjim razredom, so socialni demokrati oblikovali državo blaginje, ki naj pospešuje enakost v najvišjem standardu in ne v minimalnih potrebah, kot je to bilo drugod. To je pomenilo dvoje: prvič, raven storitev in ugodnosti se je dvignila tako, da to ustreza tudi najzibirčnejšim okusom novih srednjih razredov; in drugič, enakost je bila dosežena tako, da je bila delavcem zagotovljena polna udeležba v istih pravicah, ki jih uživajo tudi boljše stoječi. Ta formula vodi k mešanici močno dekomodificiranih in univerzalističnih programov. /.../ Emancipatorna politika socialno demokratskega režima se naslavlja tako na trg kot na družino. /.../ Drugače kot v korporatistično-subsidiarnem sistemu njeno načelo ni čakati, da se najprej pomoč družine izčrpa, ampak že pred tem socializirati stroške delovanja družine. /.../ Rezultat tega je država blaginje, ki daje denarne pomoči neposredno otrokom in sama tudi sprejema odgovornost za nego otrok, starejših in nemočnih (Esping-Andersen 1990: 27–28).

To razvrstitev držav je Esping-Andersen tudi empirično preverjal; pri tem je državo blaginje operacionaliziral z izborom njenih programov, v prvi vrsti s kazalci denarnih transferjev (pokojnine, bolniška nadomestila, zavarovanje za brezposelnost itd). Ugotovil je manjša odstopanja pri nekaterih državah in programih ter našel nekaj netipičnih

razvrstitev. Tudi številni drugi avtorji so pozneje naleteli na podobne težave pri razvrščanju, zlasti pa so opozorili, da je to, kako se bodo države razvrstile, zelo odvisno od tega, kateri programi države blaginje so upoštevani (glej Powells 2004; Allen 2004; Berthoud in Iacovou 2004).

Če se vrnemo k našemu vprašanju o osnovnih premisah te tipologije, ugotovimo, da je bilo jedro Esping-Andersenove tipologije režimov države blaginje iz leta 1990 to, kako je država blaginje vplivala na družbo, tj. na stratifikacijo, trg delovne sile in porazdelitev revščine. Predmet njegove analize so bili učinki socialne politike (*social policy outcomes*), kot ugotavlja tudi Castles (1993), ki pri svoji tipologiji »svetov blaginje in družin narodov« prav tako izhaja iz »centralnosti države blaginje v primerjalni analizi socialnih politik«, Esping-Andersenovo tipologijo pa razume kot »očitno izhodišče za izbiro kriterijev, kako v socialnih politikah razvrstiti instrumente denarnih transferjev« (1993: 101).

Tako lahko sklenemo, da se je Esping-Andersenov pristop osredotočal na državo, njene institucije in politiko; v izhodišče svoje tipologije je avtor postavil programe države blaginje in njihovo razmerje do trga. Družina v tej tipologiji ni imela neposredne konstitutivne vloge, pač pa je bila obravnavana le posredno, glede na vlogo in položaj, kot so ji ga priznavale oz. prepuščale institucije države blaginje in politične ideologije. Tudi trg delovne sile – ob sicer priznani pomembni vlogi – je bil v nekem smislu razumljen kot odvisen od države, saj so »trgi pogosto politično ustvarjeni in predstavljajo integralni del celotnega režima države blaginje« (Esping-Andersen 1990: 4). Navedeno nas tako pelje k sklepu, da ta izvorna Esping-Andersenova konceptualizacija režimov države blaginje zaradi svoje »državocentričnosti« ne more neposredno služiti kot konceptualna osnova pluralnega sistema blaginje.

Vsekakor pa ta tipologija ostaja še kako uporabna za analizo programov države blaginje in njihovih učinkov na družbo. Kot meni Tullock (2004: 167), je to »tipologija zahodnih držav blaginje kot okvir za institucionalno analizo neenakosti«. Tudi nove empirične metode za raziskovanje učinkov države blaginje, kot so npr. *fuzzy analysis* (glej Kvist 2004), najdejo konceptualno osnovo prav pri njej. Ta tipologija še vedno ostaja neogibna referenca sodobnih diskusij o razvrščanju oz. tipologiji držav blaginje, socialnih politik, modelov socialnih politik itd. Na to, kako globoko ukoreninjena ostaja v sodobnih razpravah, kažeta denimo Arts in Gelissen (2002); navajata jo v svojem kompleksnem pregledu razprav o tipologijah blaginje, medtem ko novejša Esping-Andersenove verzije iz leta 1999 niti ne omenita. Očitno je torej, da ta tipologija v sodobnem družboslovju še naprej živi svoje samostojno življenje, neodvisno od svoje poznejše različice.

3 »Režimi blaginje« in Esping-Andersen (1999)

Pregled literature o režimih blaginje začnimo z vprašanjem, ali ta izraz označuje nekaj drugega kot režim države blaginje. Natančneje, ali lahko pojmu *režim blaginje* pripišemo, da drugače od državocentričnega *režima države blaginje* označuje pluralnost sistema blaginje? Pregled nekaj temeljnih sodobnih besedil nam kmalu razkrije, da se oba pojma večinoma uporabljata zelo ohlapno in izmenično. Tudi ko povzemajo Esping-Andersenovo tipologijo *režimov držav blaginje* iz leta 1990, jo mnogi avtorji

imenujejo *režimi blaginje* (glej npr. Allen in dr. 2004; Jessop 1999; Mau 2005; Vogel 2002; Powell in Barrientos 2004). Enako je napravil tudi sam Esping-Andersen v svojem poznejšem delu (1999). Pa tudi sicer se pojem *režim blaginje* uporablja v različnih pomenih in odvisno od teoretskih izhodišč posameznega avtorja.

Tako npr. Jessop (1999) z *režimom blaginje* razume tipe razvoja sodobnih družb, ki jih definira s »štirimi kriteriji, ki jih določajo značilnosti kapitalizma kot načina produkcije« (Jessop 1999: 349); ti kriteriji zadevajo vlogo države, da zagotavlja pogoje za razvoj gospodarstva (ekonomska politika) in reprodukcijo delovne sile (socialna politika) ter da izvaja politično posredovanje pri določanju ekonomske in socialne politike. Loči dva idealnotipska režima blaginje: prvega imenuje *kejnezijska nacionalna država blaginje*; v razvitih industrijskih družbah je ta režim dominiral v šestdesetih in sedemdesetih letih in podpiral fordovski model gospodarske rasti; drugi tip režima blaginje Jessop imenuje *schumpetrovski workfare postnacionalni režim*; ta tip vse bolj »izpodriva prejšnjega in v sodobno postfordovsko ekonomijo in socialno politiko vpeljuje nove strateške cilje – ne pospešuje več polne zaposlenosti, ampak fleksibilnost delovne sile in vse večjo sistemsko kompetitivnost« (1999: 358). Jessop svojo razpravo umešča v najširši politično-ekonomski okvir. V okoliščinah »prenovljenega soobstoja kapitalizma in države blaginje« ugotavlja (1999: 356), da se »nacionalne mešane ekonomije blaginje umikajo pred novo postnacionalno mešano ekonomijo, v kateri se je okreplil pomen omrežij in partnerstev«, zaradi česar govori o »upravljanju blaginje« (*governance of welfare*).

Nov, pomemben prispevek k sodobni razpravi o režimih blaginje pa je dal Esping-Andersen v svoji knjigi *Družbene osnove postindustrijskih gospodarstev* (1999), ki je nastala kot odgovor na kritike njegove tipologije iz leta 1990. Samokritično ugotavlja (1999: 46), da so bili v njegovi tipologiji »režimi države blaginje preozko definirani s programi zagotavljanja dohodka, z dualnostjo med državo in trgom in skozi pogled standardnega moškega proizvodnega delavca«. V tej knjigi se je ponovno lotil premisleka kriterijev za definicijo in razločevanje režimov blaginje; čeprav ga je sam predstavil kot »dopolnitev« in »poglobitev« svoje tipologije iz leta 1990, pa ga je možno – po mojem mnenju pa tudi nujno – obravnavati ločeno, saj je med njima dokajšnja razlika.

Njegova konceptualizacija režima blaginje je namreč postavljena na novo – čeprav s prejšnjim povezano – izhodišče. Režime blaginje tukaj definira z novimi kriteriji ter ob državi in trgu upošteva tudi vlogo družine v proizvodnji blaginje; govori o »interkavzalni triadi država, trg in družina« (Esping-Andersen 1999: 35). »Režim blaginje je možno definirati kot način, kako so država, trg in družina soudeleženi pri proizvodnji blaginje in kako si to medsebojno delijo« (34–35). Kot pravi sam, tukaj na novo definira zasedbo vlog v režimih blaginje (*recasting welfare regimes*) (170). Njegova teza je, da je gospodinjstvo gospodarjenje (*household economy*) »ključ za rešitev vseh postindustrijskih dilem, verjetno najpomembnejši posamični temelj postindustrijskega gospodarstva« (1999: 6). Družino analizira kot producenta in zlasti tudi kot porabnika storitev. To, da država opogumlja družine, naj uporabljajo več storitev, vidi kot del zmagovalne razvojne strategije, saj to vodi k rasti storitvenih dejavnosti na trgu in s tem k višji zaposlenosti (družine z dvema zaposlenima kot »multiplikator zaposlovanja«), obenem pa k razbremenjevanju zaposlene matere in višji rodnosti.

Razumevanje režimov blaginje v smislu treh virov – država, trg, družina – seveda v družboslovju ni novo, ampak je pogosto in tudi implicirano v pojmi, kot so *welfare mix* ali sistem blaginje. Kar pa je novo, je to, da Esping-Andersen kot temelj delovanja in opredeljevanja režimov blaginje postavi tveganja (1999: 40): »Družbena tveganja so zidaki režimov blaginje«. Državo, trg in družino razume kot tri vire za obvladovanje družbenih tveganj. Kako so tveganja združena (kolektivizirana) in porazdeljena, pa določa režim blaginje.

Vsa tveganja so lahko ponotranjena v družino, prenesena na trg ali pa jih absorbira država. /.../ Kjer tveganja absorbira država, postane zadovoljevanje potreb »defamiliarizirano« (odstranjeno iz družine) in »dekomodificirano« (odstranjeno s trga). /.../ Vloga države je lahko rezidualna in minimalna ali, nasprotno, vseobsežna in institucionalna, pač glede na mejo, do katere so tveganja razumljena kot »družbena« (Esping-Andersen 1999: 40).

Prav to, kako, do katere stopnje in katere vrste tveganja so združena, bistveno določa porazdelitev revščine, dohodka, gospodarskih priložnosti in sploh posledic delovanja stratifikacije in solidarnosti. Esping-Andersen meni, da so vsa ključna tovrstna vprašanja, tudi o enakosti, tesno povezana z upravljanjem družbenih tveganj. Porazdelitev družbenih tveganj se razlikuje med družbenimi sloji, spoli, starostnimi skupinami, zgodovinskimi obdobji. Medtem ko je povojna država blaginje zelo uspešno manjšala mnoga tveganja, ki so pestila generacije naših staršev, zlasti v povezavi s starostjo, pa postindustrijska družba strukturo tveganj dramatično spreminja; to se dogaja ne le zaradi novih tveganj, ampak tudi zaradi demografskih sprememb in sprememb v strukturi trga dela.

Tri vire blaginje Esping-Andersen (1999: 35–36) definira kot tri radikalno različna načela, kako obvladovati in porazdeljevati tveganja. »V družini je najverjetneje dominantni način porazdeljevanja recipročnost. /.../ Na trgu, na drugi strani, se preraščanje usmerja prek denarnih razmerij, dominanten način v državi pa ima obliko avtoritativnega preraščanja« (prav tam).

V nadaljevanju na primerih nekaj programov in držav podrobneje opredeljuje ta tveganja in dokazuje, kako so tveganja in odgovornosti porazdeljeni znotraj triade država-trg-družina. Med programi, na katerih to ponazarja, so ponovno zelo v ospredju programi ohranjanja dohodka, a to pot jim – zaradi prejšnjih feminističnih kritik – doda programe otroškega varstva in nekatere druge storitve, ki jih lahko uporablja gospodinjstvo in so vir zaposlovanja.

Za konec skušajmo povzeti, kako se ta tipologija razlikuje od tiste iz leta 1990 in kaj lahko ugotovimo glede podmen, ki so pomembne za našo analizo. Najprej poudarimo, da je v novi tipologiji družina vključena kot konstitutivni element režima blaginje, njegova interkavzalna triada država-trg-družina pa se zelo približa siceršnjemu pojmovanju pluralnega sistema blaginje. Če so se pri Esping-Andersenu *režimi države blaginje* iz leta 1990 osredotočali predvsem na *državo blaginje*, se *režimi blaginje* iz leta 1999 prevešajo proti *sistemu blaginje*. Temeljno načelo, na katerem je to pot utemeljil razlikovanje med režimi blaginje, je način porazdelitve tveganj znotraj triade država-trg-družina. Pomembna novost je tudi to, da je med učinke režimov blaginje vključil tudi demografske trende družb.

Glede podmen, pomembnih za obravnavo še ne razvrščenih držav, pa lahko ugotovimo, da uporaba Esping-Andersenovih tipologij pušča odprti dve vprašanji. Prvo zadeva možnosti induktivnega empiričnega pristopa k identifikaciji režimov blaginje. Esping-Andersen v svoji obravnavi kombinira raziskovalne pristope; pri sami definiciji režimov blaginje prevladuje deduktivni pristop, saj tip porazdelitve tveganja znotraj triade država-trg-družina večinoma izpelje iz splošnih načel in usmerjenosti socialne politike ter v zgodovinskem družbenem kontekstu; to delitev potem empirično preverja oz. potrjuje s podatki izbranih držav in uporablja indeks dekomodifikacije.

Drugo odprto vprašanje zadeva operacionalizacijo režimov blaginje za potrebe empiričnega raziskovanja nasploh in še posebej specifičnih domen. Že več avtorjev (npr. Powell in Barrientos 2004; Abrahamson 1999) je opozorilo, kako pomembno je vprašanje izbora konkretnih blaginjskih programov za empirično analizo in razvrščanje držav v režime blaginje. Pri tem se odpira tudi dilema, koliko je ena sama razvrstitev sploh smiselna in možna, saj lahko na različnih področjih blaginje nastopajo različne konstelacije (Castels 2002). Tako se kaže potreba po upoštevanju bolj specifičnih domen oz. kontekstov blaginje. Na obe vprašanji je na poseben način odgovoril Vogel (1999, 2002, 2003); njegov prispevek predstavljamo v nadaljevanju.

4 »Modeli proizvodnje blaginje« in Joachim Vogel

Vogel prispevek k razpravi o blaginji na omenjenih dveh točkah, ki so ostale pri Esping-Andersenu odprte, lahko strnemo takole: najprej, režime blaginje je razumel v smislu proizvodnje blaginje oz. sestave sistema blaginje (*welfare-mix*); proizvodnjo blaginje je postavil v specifični kontekst življenjskih razmer in jo temu primerno tudi operacionaliziral, uporabljajoč anketne podatke *Panelne raziskave gospodinjstev v EU* (*European Community Household Panel*); nadalje je identificiral modele proizvodnje blaginje, pri čemer je uporabil induktivni pristop; natančneje, opazoval je naravo proizvodnje blaginje v 15 državah EU ter jih na podlagi empirično ugotovljenih podobnosti in razlik v proizvodnji blaginje razvrstil v skupine oz. modele proizvodnje blaginje.

Joachim Vogel (1999, 2002, 2003) se je osredotočil na institucionalno konfiguracijo proizvodnje blaginje. Analiziral je, kako v proizvodnji blaginje součinkujejo trije ključni tvorci: trg dela, država blaginje in družina. Zanimali so ga tudi končni rezultati delovanja konkretne konfiguracije blaginje oz. njeni distributivni učinki v okviru življenjskih razmer posameznikov.

Odgovornost za blaginjsko oskrbo je funkcionalno razdeljena med trg dela, državo blaginje in družino. /.../ Delitev odgovornosti med te tri institucije in njihovo delovanje je možno ovrednotiti glede na »blaginjsko učinkovitost« pri izboljševanju življenjskih razmer ter pri manjšanju revščine, socialne izključenosti in sploh neenakosti. V celotnih distributivnih učinkih so odtisi vseh treh institucij, odražajoč pri tem distributivna načela trga dela (tekmovalnost, kompetence), države blaginje (kolektivna solidarnost) in družine (vzajemnost) (Vogel 2003: 549).

V pojasnjevalnem modelu, kako so trije tvorci blaginje medsebojno povezani, pripiše Vogel najpomembnejšo vlogo trgu dela, saj slabo delovanje trga izčrpava tako državo blaginje kot tudi družino; to dvoje pa vidi kot dva alternativna korektiva.

»Učinkovit« trg dela (polna zaposlenost, enakost zaslužkov) bo razbremenjeval tako državo blaginje kot družino. In obratno, velikodušna država blaginje zahteva učinkovit trg dela; nadalje, velikodušna država blaginje in učinkovit trg dela bosta pospeševala emancipacijo od družine (Vogel 2003: 549, 550).

Vogel je meril delovanje teh treh institucij in poskusil empirično identificirati različne konfiguracije, v katerih se pojavljajo v 15 članicah EU. Želel je identificirati skupine držav s podobnimi konfiguracijami, tj. modeli proizvodnje blaginje. Z vrsto kazalcev, upošteva dostopne podatke, je operacionaliziral vse tri tvorce blaginje. Delovanje trga dela je meril s kazalci, kot so stopnja vključenosti v izobraževanje, stopnja zaposlenosti med mladimi, ženskami in starejšimi, dohodki in drugo. Delovanje države blaginje je meril z velikostjo državnih izdatkov za socialno varnost, manjšanjem dohodkovne neenakosti ter navzočnostjo politike zaposlovanja in družinske politike. Delovanje družine kot blaginjske institucije pa je identificiral in meril z rodnostjo, časom odhoda iz stanovanja staršev, vstopom v partnerstvo ter velikostjo in strukturo gospodinjstev.

Glede na podatke o konfiguraciji institucij blaginje je 15 držav EU razvrstil v tri skupine z dvema različnima modeloma proizvodnje blaginje (nordijskim in južnim) ter enim vmesnim modelom (osrednja regija EU) (Vogel 2003: 552). Države znotraj ene skupine kažejo približno enako sestavo blaginje.

Nordijska skupina (Švedska, Danska, Finska in Norveška) izkazuje visoko stopnjo zaposlenosti in velikodušno raven univerzalne blaginjske oskrbe države. Tu si država blaginje s trgom dela uspešno deli odgovornosti za blaginjsko oskrbo in varnost dohodka.

Kombinacija inkluzivnega trga dela (polna zaposlenost, višja zaposlenost žensk itd. /.../ in velikodušnih aranžmajev države blaginje (denarni transferji, storitve) podpira ekonomsko varnost in neodvisnost žensk in moških, mladih in starih. Posledično ta izkušnja varnosti vodi k manjšanju tradicionalne blaginjske funkcije družine. Tako naši podatki za nordijski klaster kažejo zgodnje zapuščanje doma staršev in vstopanje v partnerstvo /.../. Blaginjska vloga tradicionalne velike družine je dokaj omejena, /.../ tudi sedanja stopnja rodnosti je veliko višja kot na jugu, kar je možno razložiti z velikodušnimi družinskimi politikami (javno otroško varstvo, plačan starševski dopust) (Vogel 2003: 557).

Južna skupina (Grčija, Italija, Španija in v večini pogledov Portugalska) izkazuje šibko delovanje trga pri zagotavljanju dohodka in ekonomske neodvisnosti (nizka stopnja zaposlenosti, visoka brezposelnost) ter šibke ukrepe države blaginje (nižji izdatki za socialno varnost, šibka oskrba z otroškim varstvom, nižja nadomestila za odsotnost.

Družina igra ključno vlogo kot institucija zagotavljanja blaginje, podpira šibke družinske člane, še posebej mlade odrasle (višja stopnja brezposelnosti mladih), ženske (neaktivnost na trgu dela) in starejše (nižje pokojninsko zavarovanje). Tako naši podatki kažejo večje družine, kasnejši odhod iz doma staršev in vstop v partnerstvo (Vogel 2003: 558).

Osrednjeevropska skupina (Nemčija, Francija, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Velika Britanija, Irska) glede na specifično institucionalno mešanico blaginje in njene distributivne učinke na splošno zaseda vmesni položaj med nordijsko in južno skupino.

Nekatere države so bližje nordijski ali pa južni skupini. Na primer Nemčija kaže na dokaj južni vzorec šibkega zagotavljanja oskrbe otroškega varstva in nižje zaposlenosti žensk; Velika Britanija ima višjo stopnjo neenakosti dohodka in revščine, dokaj podobno kot v južni skupini (Vogel 2003: 559).

Vogel je gradil na dveh raziskovalnih smereh: primerjalnem raziskovanju režimov blaginje in njihovega vpliva na neenakosti, ob zelo močnem vplivu Esping-Andersena, in na empirični raziskovalni tradiciji življenjskih razmer z začetkom v gibanju družbenih indikatorjev. Vogel je ti dve smeri konceptualno povezal tako, da je režime blaginje obravnaval kot institucionalni kontekst individualnih življenjskih razmer posameznika, kar mu je tudi omogočilo bolj specifično operacionalizacijo proizvodnje blaginje. Čeprav se njegovi trije modeli proizvodnje blaginje in tri skupine držav korenito razlikujejo od Esping-Andersenovih, pa je njegov močen vpliv viden v tem, da ostaja proizvodnja blaginje oz. sistem blaginje neločljivo povezan z njegovimi učinki, med katerimi so najbolj poudarjene dohodkovne neenakosti in demografski kazalci.

Prav v tej točki pa je možno Voglovi empirični analizi pri izboru kazalcev očitati premalo jasno razločevanje med sistemi blaginje na eni in njihovimi učinki na drugi strani ter med kazalci, ki opisujejo sestavo sistemov blaginje, in kazalci (domnevnih) posledic njihovega delovanja. To zlasti velja za uporabo kazalca »starost pri odhodu od doma«. Z njim namreč definira in meri delovanje družine kot blaginjske institucije, po drugi strani pa ta dogodek in njegov potek interpretira kot »ključni preizkusni kamen učinkovitosti sistema blaginje« (2003: 569). Prav tako je Voglu možno očitati nekaj arbitrarnosti pri operacionalizaciji trga (omejil ga je le na trg dela, ni pa upošteval ne trga storitev ne npr. stanovanjskega trga).

Seveda pa je Voglov empirični induktivni pristop opogumljajoč za druge države, saj je prelomil z ustaljeno »geografijo« režimov blaginje. Kot meni Abrahamson (1999), so štirje modeli blaginje postali že povsem samoumevno dejstvo in se omenjajo kot del splošnega znanja. Nadalje, ti štirje modeli so izpeljani iz dveh osnovnih, saj predstavlja nordijski model luksuzno varianto Beveridgeovega liberalnega modela, katoliški (južno-evropski) pa je kot rudimentarna, nizkocenovna različica Bismarckovega konservativno-korporativističnega modela (Abrahamson 1999: 408). Drugače od te delitve, v kateri je razlika med anglosaksonskimi in germanskimi deželami v središču pozornosti, je Vogel v središče postavil razliko med Skandinavijo in južno Evropo, ostale države pa združil v »vmesni model« in opustil tisto, kar je Kemeny (1995) imenoval »anglosaksonska hegemonija v družboslovju«.

5 Sklep

Pregled literature o režimih blaginje je pokazal, kako kompleksna je obravnava celote dejavnikov blaginje ter kako številne so razlike v definiranju in uporabi s tem povezanih pojmov. Te pojme je najdlje in najbolj odmevno teoretiziral Esping-Andersen (1990, 1999) s svojima tipologijama *režimov države blaginje* in *režimov blaginje*. Režime blaginje je definiral idealnotipsko in zelo kompleksno, saj definicija zajema tri ravni: ključne dejavnike blaginje in njihovo medsebojno povezanost (tj. triada država-trg-družina), njihove zgodovinske determinante (razredi in njihova politična moč) ter njihove posledice (učinke na družbeno strukturo). Sam povzema režime blaginje in njihovo zgodovinsko dinamiko v vsej kompleksnosti takole (Esping-Andersen 1999: 4):

Odločilno obdobje, ko so bile vpeljane ključne sestavine povojnih režimov blaginje in se je tako blaginjski kapitalizem institucionaliziral, niso bila desetletja po vojni, ampak šestdeseta in sedemdeseta leta. To je bilo obdobje, ko se je uveljavila močna zaščita delavstva in regulacija trga dela, socialno državljanstvo pa je bilo polno priznано. In to je bil čas, ko so kristalizirale ključne značilnosti držav blaginje. Bistvene razlike med nordijsko – socialnodemokratsko, evropsko – celinsko in liberalno anglosaksonsko državo blaginje so se uveljavile v teh letih.

Režim blaginje zajema zelo kompleksno (več kot sistem blaginje) in kompaktno celoto, ki se je utrdila v specifičnih okoliščinah. Koliko pa je ta koncept uporaben za to, da zajame in pojasni mednarodne razlike v blaginji? Omejitev je več.

Najprej, omejitve obstajajo glede na področja javnih politik. Kot ocenjuje Gershuny (2004: 261), režimi blaginje in na njih utemeljene druge tipologije dobro zajamejo in pojasnjujejo mednarodne razlike na nekaterih področjih – v zaposlovanju, dohodkih in glede revščine, na drugih področjih, kot so npr. družinski vzorci, pa veliko manj. Zato meni, da je tipologija režimov blaginje zelo uporabna začetna točka za premišljevanje o mednarodnih razlikah, da pa je prileganje konkretnih držav režimom blaginje daleč od popolnega. Tudi Abrahamson (1999) je opozoril, da so modeli blaginje zelo občutljivi na izbor programov, ki gredo v analizo; sam se je zavzemal za razvoj raziskovanja posamičnih primerov, kjer se pokaže, kako je model blaginje odvisen od konteksta. Sicer pa potreba po upoštevanju pomena konteksta opazovanega pojava oz. kontekstualizacija (Hantrais 1999) v sodobnem družboslovju že pridobiva veljavo.

Nadalje, omejitve se pojavljajo tudi pri uporabnosti za analizo novih članic EU. Medtem ko lahko stare članice EU pridobljeno znanje in diskusijo o režimih blaginje že sintetizirajo, je v novih članicah ta razprava šele na začetku. Študije o socialnih in ekonomskih reformah v teh državah so sicer številne, toda njihovi rezultati so delni in le redko povezani z režimi blaginje. Na primer: Deacon (2000) je ob analizi podatkov o socialnem zavarovanju ugotovil, da se pet srednjeevropskih tranzicijskih držav »približuje zahodnoevropskemu sistemu blaginje«. Manning (2004) ocenjuje, da so si države s socialističnim državnim sistemom v številnih značilnostih podobne, v drugih pa različne tako med seboj kot tudi v primerjavi s starimi članicami, vendar v glavnem ostajajo znotraj istega okvira kot stare članice. Guillen in Palier (2000) med novimi članicami poudarjata pogoste reforme v smeri liberalnega modela.

Ob razmeroma šibkem poznavanju stanja stvari v teh državah se kažeta dva možna načina naslanjanja na tipologijo režimov blaginje. Prva možnost je analiza posamezne države in ugotavljanje, koliko se prilega idealnotipskim značilnostim ali pa od njih odstopa; v Sloveniji je ta pristop uporabila npr. A. Kopač (2004), uporabljajo pa ga tudi druge države, katerih uvrstitev je nejasna ali sporna (npr. O'Sullivan (2004) za Irsko) in ki pokažejo obstoj hibridnih primerov. Druga možnost se pogosto uporablja za postsocialistične države: upošteva nekdaj skupno izhodišče v državnem socializmu, jih je možno obravnavati kot skupino z lastnim režimom blaginje, ki pomeni dopolnilo trem oziroma štirim ustaljenim režimom blaginje (npr. Ule in Kuhar 2002; Kolarič 2002). Takšno razvrščanje v enotno skupino je odraz potrebe po posploševanju, nekaj opore pa najde tudi v teoriji »path dependency«, ki poudarja odločujoč vpliv kontinuitete institucij na družbeni razvoj.

V obeh navedenih primerih tipologija režimov blaginje sledi deduktivnemu pristopu, ki izhaja iz treh oz. štirih idealnotipsko določenih režimov blaginje, uveljavljenih v zahodni Evropi: v prvem primeru z njimi primerjajo posamezno novo članico, v drugem primeru jim dodajo nov, postsocialistični idealnotipski režim. Ker pa je v teh državah – v primerjavi s konsolidiranimi režimi blaginje – znanje o družbenih spremembah razmeroma šibko in razdrobljeno, dinamika sprememb pa zelo velika, se zdi tudi spoznavna moč deduktivnega, idelnotipskega pristopa omejena. Še več, tak pristop je lahko tudi neproduktiven, če vzbuja nerealno apriorno pričakovanje, da je tako kompleksno in kompaktno celoto, kot jo je Esping-Andersen ujel in napravil intelegibilno v svoji tipologiji režimov, možno konstruirati tudi v novih članicah EU. Zato menimo, da je treba v danih razmerah predmet analize v teh državah opredeljevati ožje in uporabljati tudi enostavnejše analitične koncepte. Castles (2002) – ne da bi to omejeval na nove članice – tako poziva k primerjalnim mikroraziskavam; na posamičnih rezultatih teh analiz je namreč možno graditi kompleksnejše mere razvoja. Castles se poteguje tudi za boljše agregatne mere, kot je npr. Esping-Andersenov »indeks dekomodifikacije«. Gershuny (2004) pa meni, da se bodo s spreminjanjem socialnih politik in drugih značilnosti nacionalnih družb pojavljali tudi novi načini opazovanja mednarodnih razlik, velik izziv pa bodo prav nove članice EU z drugačnimi družbenoekonomskimi in političnimi zgodovinami.

Tako se je tipologija režimov blaginje, kot priznavajo številni avtorji (npr. Castles 2002; Abrahamson 1999; Berthoud in Iacovou 2004; Allen in dr. 2004; Gough 2002 in drugi), izkazala kot zelo močna in uporabna, saj je uspela zajeti in pojasniti ogromno podobnosti in razlik med proučevanimi državami. Kot smo skušali pokazati, pa je njena pojasnjevalna moč omejena tako kar zadeva različna področja blaginje kot tudi različne države, npr. nove članice EU. Zato se kot raziskovalni izziv pojavlja ne le vprašanje, koliko so nove članice kot skupina podobne ali različne uveljavljenim režimom blaginje, ampak tudi, ali morebitne ugotovljene razlike in podobnosti ne vodijo k oblikovanju drugačnih skupin in novih pojasnjevalnih shem.

Literatura

- Abrahamson, Peter (1999): *The Welfare Modelling Business*. Social Policy Administration, 33 (4): 394–415.
- Allen, Judith in dr. (ur.) (2004): *Housing and Welfare in Southern Europe*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Arts, Wil, in Gelissen, John (2002): *Three Worlds of Welfare Capitalism or More?* Journal of European Social Policy, 12 (2):137–158.
- Berthoud, Richard, in Iacovou, Maria (2004): *Social Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Castles, Francis (2002): *Developing New Measures of Welfare State Change and Reform*. European Journal of Political Research, 41: 613–641.
- Castles, Francis, in Mitchell, Deborah. (1993): *Worlds of Welfare and Families of Nations*. V F. G. Castles (ur.): *Families of Nations: Patterns of Public Policy in Western Democracies*: 93–128. Cornwall: Hartnolls Limited.

- Castles, Francis G. (2005): Social Expenditure in the 1990s: Data and Determinants. *Policy and Politics*, 33 (3): 411–430.
- Deacon, Bob (2000): Eastern European Welfare States: the Impact of the Politics of Globalisation. *Journal of European Social Policy*, 10 (2): 146–161.
- Esping-Andersen, Gosta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, Gosta (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Gough, Ian (2001): Social Assistance Regimes: A Cluster Analysis. *Journal of European Social Policy*, 11:165–170.
- Gullen, Ana, in Palier, Bruno (2004): Introduction: Does Europe Matter? Accession to EU and Social Policy Developments and New Member States. *Journal of European Social Policy*, 14 (3): 203–209.
- Hantrais, Linda (1999): Contextualization in Cross-national Comparative Research. *International Journal for Social Research Methodology*, 2 (2): 93–108.
- Iacovou, Maria (2002): Regional Differences in the Transition to Adulthood. *The Annals of the American Academy*, 580 (1): 40–69.
- Jessop, Bob (1999): The Changing Governance of Welfare: Recent Trends in its Primary Functions, Scale, and Modes of Coordination. *Social Policy and Administration*, 4: 348–359.
- Kolarič, Zinka (2005): Slovenski socialni model v primerjalni perspektivi. Referat na kongresu socialnega dela Tradicije-prelomi-vizije. Portorož, 21.–23. september 2005.
- Kopač, Anja (2004): *Aktivacija – obrat v socialni politiki*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
- Kovacs, Janos (2002): Approaching the EU and Reaching the US? Rival Narratives on Transforming Welfare Regimes in East-Central Europe. *West European Politics*, 25 (2): 175–204.
- Kvist, Jon (v tisku): Measuring the Welfare State: Concepts, Ideal Types and Fuzzy Sets in Comparative Studies. V J. Clasen in N. Siegel (ur.): *Welfare Reform in Advanced Societies*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Lendvai, Noemi (2004): The Weakest Link? EU Accession and Enlargement: Dialoguing EU and Post-communist Social Policy. *Journal of European Social Policy*, 14 (3): 319–333.
- Manning, Nick (2004): Diversity and Change in Pre-accession Central and Eastern Europe since 1989. *Journal of European Social Policy*, 14 (3) :211–232.
- Powell, Martin, in Barrientos, Armando (2004): Welfare Regimes and the Welfare Mix. *European Journal of Political Research*, 43: 83–105.
- Roberts, Ken (2003): Change and Continuity in Youth Transitions in Eastern Europe: Lessons for Western Sociology. *The Sociological Review*: 484– 505.
- Svallfors, Stefan (2003): Welfare Regims and Welfare Opinions: A Comparison of Eight Western Countries. *Social Indicators Research*, 64: 495–520.
- Tomka, Bela (2003): Western European Welfare States in the 20th Century: Convergences and Divergences in a Long-run Perspective. *International Journal of Social Welfare*, 12: 249–260.
- Ule, Mirjana, in Kuhar, Metka (2003): *Mladi. Družina, starševstvo*. Ljubljana: FDV.
- Vogel, Joachim (1999): The European ‘Welfare mix’: Institutional Configuration and Distributive Outcome in Sweden and the European Union. A Longitudinal and Comparative Perspective. *Social Indicators Research*, 48: 245–297.

Vogel, Joachim (2002): European Welfare Regimes and the Transition to Adulthood: A Comparative and Longitudinal Perspective. *Social Indicators Research*, 59: 275–299.

Vogel, Joachim (2003): Towards a Typology of European Welfare Production. *Social Indicators Research*, 64: 547–572.

Naslov avtorice:

Srna Mandič

Fakulteta za družbene vede,

Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana

e-mail: srna.mandic@fdv.uni-lj.si